

STRESZCZENIE

W filozofii europejskiej XX wieku swoje odrodzenie przeżywa augustynizm. W nauce św. Augustyna myśliciele poszukują odpowiedzi na pytania skupione wokół człowieka, jego egzystencji oraz Boga. Neoaugustynizm nie jest systemem filozofii wewnętrznie jednorodnym, a raczej jest prądem myślowym, w ramach którego mieszczą się różne kierunki (egzystencjalizm, strukturalizm, spirytualizm, fenomenologia, filozofia dialogu, personalizm). Filozofia św. Augustyna często pozostawała w cieniu faworyzowanego systemu Tomasza z Akwinu. Wśród wielu myślicieli dominuje przekonanie, że te dwa style uprawiania filozofii i teologii, jakimi są augustynizm i tomizm, przeciwstawiają się sobie i są nie do pogodzenia. Niemniej jednak wśród myślicieli XX w. dali o sobie znać tacy filozofowie i teologowie, którzy wskazali na wzajemne uzupełnianie się tych dwóch systemów myślowych i na korzyści wynikające z ich zespojenia. Wśród badaczy, którzy dokonali takiego udanego złączenia augustynizmu z tomizmem i filozofią współczesną był Franciszek Sawicki.

Dla Augustyna i Sawickiego punktem wyjścia filozofii pozostawał zawsze konkretny człowiek i jego problemy. Filozofia, której celem jest poznanie prawdy, nie może mieć charakteru wyłącznie teoretycznego, lecz powinna wiązać się z egzystencją człowieka. Twórczość pelplińskiego filozofa jest próbą wypracowania opartej na tradycji i otwartej na współczesność koncepcji filozofii. U podstaw tego leży uporczywe poszukiwanie związku między tomizmem, a odradzającym się augustynizmem. Najgłębszy jednak ślad w jego filozofii pozostawiła myśl neoaugustyńska. Jej podstawy należy upatrywać w inspiracji egzystencjalistycznego sposobu uprawiania filozofii.

Pierwszy rozdział ukazuje historiozofię w ujęciu Sawickiego. Dla niego jak i Augustyna historia nie jest ciągiem bezsensownie następujących po sobie śmierci i narodzeń czy też splotem przypadkowych wydarzeń, ale jest wyznaczonym z góry *ordinatio Dei*. Jak w augustynizmie, tak też u uczonego z Pomorza, dzieje i czynniki wpływające na ich przebieg i rozwój ogniskują się na człowieku. Tutaj właśnie w osobowości ludzkiej przecinają się wszystkie linie świata: materia i duch, przedmiot i podmiot, przeżycie i obiektywny fakt, życie indywidualne i zbiorowe, przyroda i idea, rozumność i wolność, celowość i przypadkowość, bierność i aktywność, postęp i regres, życie i umieranie. To wszystko właśnie w człowieku nabiera pełnego realizmu i poruszenia egzystencjalnego. Sawicki podkreślał to znaczenie jednostki jako

decydującego czynnika w procesie historycznym. Dziejów nie da się zrozumieć jedynie na podstawie przyczyn przyrodniczych, osobowościowo-społecznych czy kulturalnych. Zarówno Augustyn, jak i Sawicki uzasadniają, iż sensowność historii człowieka, ludzkości i dziejów, łącznie z ich kresem bardzo ściśle łączy się Bogiem. Historiozofia Uczzonego z Pelplina traktując o naturze osoby ludzkiej, włącza w rozwój dziejów ludzkich Boga jako twórcę historii i cel, do którego zmierzają dzieje człowieka i świat.

W drugim rozdziale przedstawiliśmy augustyńskie źródła epistemologii Sawickiego. Pragnął on tak jak Augustyn przede wszystkim poznać Boga i duszę. Jego pojmowanie epistemologii było zdecydowanie augustyńskie. Łączyło się z jednej strony z troską o człowieka i jego dobro, a z drugiej z poszukiwaniem prawdy, która nie miała mieć charakteru tylko i wyłącznie teoretycznego, ale również miała mieć wymiar egzystencjalny i personalny. Uważał, że istnieje nie tylko racjonalne, lecz także emocjonalne poznanie. Powoływał się przy tym na tzw. *ordo amoris* św. Augustyna i na słowa Pascala, że serce ma swoje racje, o których rozumie nie wie. Na jego teoriopoznawcze zapatrywania wpłynęła myśl św. Augustyna, dla którego uczucia i intuicja obok rozumu pełniły ważną rolę w procesie poznania. Dla Sawickiego ostateczna podstawa pewności poznania rozumowego nie była czysto racjonalna, lecz zawierała pierwiastek irracjonalny, który to kierunki neoaugustyńskie mocno akcentują. Był on zatem świadom granic czysto racjonalnego poznania i poszukiwał prawdy i pewności także sercem i wolą, podobnie jak to czynili św. Augustyn, Pascal, Scheler, Hildebrand.

W trzecim rozdziale ukazaliśmy problematykę Boga. Miłość stanowiła dla Sawickiego istotę Boga i treść Jego życia. Bóg stworzył świat z miłości i dla miłości. To sformułowanie miało dla niego najwyższą wartość i wskazywało na sens istnienia całego dzieła Bożego, każdego istnienia z osobna, a szczególnie człowieka. Był przekonany co do możliwości poznania istnienia i istoty Boga. Podkreślał zwłaszcza dowody antropologiczne na istnienie Boga, oparte na faktach i prawach, kierujących życiem ludzkiego umysłu i woli (prawa życia duchowego). Punktem wyjścia dla tych dowodów było to, co wyróżnia człowieka w szczególny sposób i wznosi go ponad nieracjonalne stworzenia. Tym właśnie jest rozum i życie duchowe. Te dwie rzeczywistości stawiają człowieka w pewnym sensie bliżej Boga niż istoty nieracjonalne, a co za tym idzie, znajduje we własnej naturze większe podobieństwo do Boga. Uznając ważność argumentacji racjonalnej, Sawicki uważał, że kosmologiczne dowody stały się niewystarczające. Filozofia Boga nie może zamykać się w racjonalnej

analizie, oderwanej od sytuacji człowieka (umysłowej, społecznej). Powinna ukazywać różne sposoby dojścia do Boga, takie jak np. refleksja racjonalna, doświadczenie egzystencjalne, religijne, mistyczne.

Przedmiotem naszego zainteresowania w rozdziale czwartym stało się wreszcie zagadnienie filozofii człowieka. Franciszka Sawickiego nie interesował człowiek abstrakcyjny, ale człowiek pojęty osobowo, realnie istniejący, uwikłany w sprawy tego świata, stawiający czoło wciąż nowym problemom, poszukujący trwałych wartości i samookreślenia w całokształcie swego rozwoju. Ważnym elementem było przyznanie uczuciom, szczególnie miłości, integralnej pozycji jako składnika ludzkiego doświadczenia i poznania. Pełpliński filozof zauważał zagadkowość i antynomię ludzkiej egzystencji. Podobnie jak Augustyn i Pascal, w naturze ludzkiej dostrzegał on dziwną syntezę nicości i wielkości. Człowiek pod względem przestrzennym i czasowym jest tylko znikomym stworzeniem. Duch jego przewyższa jednak cały świat widzialny i jego dzieje. W swojej koncepcji antropologicznej przeciwstawiał się skrajnościom. Według niego osobowość kształtuje się na drodze personalnego dialogu, jak to zauważa personalizm (M. Buber), a jako istota społeczna jest człowiek współodpowiedzialny i solidarny z innymi, tworząc tzw. *osobę zbiorową* (M. Scheler). Do największej natomiast doskonałości i szczęścia, osobowość dochodzi przez to, że zapominając o sobie poprzez miłość służy celom wyższym (św. Augustyn). Sawicki w swojej twórczości często poruszał problem miłości. Prawdziwa filozofia według niego nie może nie mówić o miłości. Osią zaś rozważań na temat natury człowieka, jego uczuć, godności oraz sensu życia był dla niego problem cierpienia i śmierci. W swoim podejściu do tych zagadnień akcentował realizm i humanizm chrześcijański. Pozostawał w tej kwestii pod wpływem optymizmu św. Augustyna. Podkreślał za nim krótkotrwałość przeżywanych w życiu stanów szczęścia i kierował uwagę ku temu, co jest udziałem człowieka po śmierci. W obliczu cierpienia, a zwłaszcza śmierci niezwykle ważne staje się pytanie o sens życia ludzkiego i Sawicki wskazuje na Boga jako na ostateczny cel życia.

Niniejsza praca pokazuje, iż Franciszek Sawicki rozpatrywał filozoficzne problemy w szerokim kontekście i budował pomost między augustynizmem a tomizmem. Syntezę między tymi kierunkami uważał za możliwą i uzasadnioną. W dorobku naukowym naszego Badacza odnaleźliśmy szereg związków między tomizmem a odradzającym się augustynizmem i współczesną filozofią.

ABSTRACT

One can observe a revival of Augustinianism within European philosophy in the 20th century. Scholars sought in Augustine's writings answers to questions centered around man, his being, and around God. Neo-Augustinianism is not an internally homogenous philosophical system. It is rather a current of thought encompassing multiple branches (existentialism, structuralism, spiritualism, phenomenology, philosophy of dialogue, personalism). Augustine's philosophy was often overshadowed by that of Thomas Aquinas which was widely recommended. Many scholars believe that these two philosophical and theological systems (Augustinianism and Thomism) are in opposition to each other and cannot be reconciled. However, among 20th century scholars, there are philosophers and theologians that point to their mutual complementing. Among them is Franciszek Sawicki who linked Augustinianism with Thomism and also with modern philosophy.

The first chapter explores Sawicki's philosophy of history. Following Augustine, Sawicki claimed that history is not a set of consecutive deaths and births, or random events, but it constitutes the order established by God (*ordinatio Dei*). Both in Augustinianism and in Sawicki's philosophy, history, and factors affecting its course, center around man. Human personality is the convergence point for all the world dimensions: matter and spirit, object and subject, experience and objective fact, individual life and collective life, nature and thought, wisdom and freedom, purpose and randomness, passivity and activity, progress and regress, life and death. In man, they all receive a real dimension. Sawicki emphasized the significance of an individual as a deciding factor in creating history. The understanding of history cannot be based only on natural, personal, societal, or cultural causes. Both Augustine and Sawicki argue that the logic of history, including its end, is tightly related to God.

The second chapter presents Augustinian origins of the theory of knowledge (philosophy of knowledge, epistemology). Sawicki, like Augustine, searched for the understanding of God and of soul. His definition of epistemology was decisively Augustinian. On the one hand, he cared for man and his wellbeing, but, on the other hand, he secured seeking truth. Moreover, the truth was not meant to be purely theoretical construct, but also existential and personal. He believed that there exist both rational and emotional cognition. He referred to Augustine's order of love (*ordo amoris*) and to Pascal's theory: "The heart has its reasons, which reason does not

know". Sawicki's thinking was influenced by Augustine's doctrine where feelings and intuition, coupled with reason, formed an essential role for cognition. According to Sawicki, learning is not solely a rational process, but it partially is irrational. Neo-Augustinianism strongly emphasized this concept. Sawicki was aware of the purely rational cognition but he sought the truth also within his heart and will, similarly to Augustine, Paschal, Scheler and Hildebrand.

In the third chapter, the author explores the question of God. For Sawicki, God's essence and the content of His existence is simply love. He created the world out of love and called it to love. This concept became the most important element in Sawicki's thought. It provided the explanation for the meaning of God's work, that is, of creation, of individual being, and especially of man's existence. Sawicki claimed that it was possible to understand God's existence and His essence. In particular, he recalled the anthropological proofs of God's existence based on the principles of human reason and will (laws of man's spiritual life). The starting point for these proofs was the difference between man and irrational beings – it is reason and spiritual life that accounts for the difference. Due to these two realities man is closer to God than any irrational being, because there is a closer resemblance to God in man's nature. Nonetheless, Sawicki claimed that cosmological proofs were not entirely sufficient for the philosophy of God because it cannot solely rest on rational analysis apart from man's existential situation (mental, social). Such philosophy should demonstrate different ways of reaching God, for instance, rational reflection but also existential, religious or mystical cognition.

The fourth chapter focuses on human philosophy. Sawicki was not interested in the concept of an abstract man, but he considered man as a person – a real being pursuing true values. Sawicki highlighted the significance of feelings, especially of love, in human life and in human cognition what became an important part of his thought. He noted that human existence is characterized by mystery and antinomy. Like Augustine and Pascal, Sawicki recognized in human nature the synthesis of nothingness and greatness. From the perspective of time and space man is an irrelevant being. Human spirit, however, transcends the entire world and its history. In his anthropological thinking, Sawicki rejected the extremes. He claimed that human personality is formed by the interpersonal dialogue, similarly to the claims of personalism (Buber). Man, as a social being, is co-responsible and supportive of others, forming a so-called *collective person* (Scheler). Human person, abandoning oneself, achieves its own perfection and happiness through love serving higher ends

(Augustine). Sawicki often mentioned in his writings the theme of love. According to him, true philosophy should always speak about love. For Sawicki, the focal point for any studies on human nature, feelings, pride and the meaning of life was the issue of suffering and death. His approach to these questions was marked by realism and Christian humanism heavily influenced by Augustine. Following the bishop of Hippo, Sawicki emphasized the fragility of temporal happiness and therefore he drew attention to life after death. One, facing suffering and death, asks about the meaning of human life and Sawicki points to God as the ultimate end of one's own life.

This dissertation demonstrates that Franciszek Sawicki considered philosophical issues within a broad context and he searched for uniting Augustinianism with Thomism. He believed that such synthesis between these two systems of thought is possible and justified. The author shows that in Sawicki's theory there is a multitude of relations between Thomism, Neo-Augustinianism and modern philosophy.